

למדנו במשנה (נב.) שאם נפל שור לבור מבהלת רעש כריית הבור, חייב בעל הבור. הגמרא מבררת מדוע חייב בעל הבור, הרי הכורה עשה את הרעש! למרות שהזיק בגרמא, מדוע סוף סוף בעל הבור חייב? וכך לשונה (שם נג.):

אמר מר: נפל לפניו מקול הכרייה חייב. ואמאי? נימא: כורה גרם ליה! אמר רב שימי בר אשי: הא מני? רבי נתן היא, דאמר: בעל הבור הזיקא קא עביד, וכל היכא דלא אפשר לאשתלומי מהאי משתלם מהאי.

הגמרא חושפת שהמשנה היא כשיטתו של רבי נתן, שכל מקום שיש בו יותר משני מזיקים, גובים תשלום מלא מהמזיק האפשרי. ומביאה הגמרא ברייתא לראיה, שכך שיטת רבי נתן (שם):

דתניא: שור שדחף את חבירו לבור - בעל השור חייב, בעל הבור פטור. רבי נתן אומר: בעל השור משלם מחצה ובעל הבור משלם מחצה.

ישנם שילוב של שני מזיקים, שור שדחף, ובור שנפל אליו הניזק. ת"ק מחייב את בעל השור המזיק, ורבי נתן מחייב את שניהם. ויש לעיין מהו יסוד ושורש המחלוקת? ועוד יש לברר מדוע חכמים החשיבו את דברי רבי נתן כאחד שיוורד "לעומקא דדינא"?

ננסה בענ"ד לשאוב את ההגדרות ממחלוקת ראשונים בנידון. נחלקו הרמ"ה והטור, האם ששני המזיקים הם בני חיובא, אך אחד איננו יכול לשלם או שברח, האם השני צריך לשלם במקומו? וכך לשון הטור (חו"מ סי' תי):

וכתב הרמ"ה דה"ה נמי שנים שמזיקין ושניהם בני חיובא אלא שהאחד ברח או שהוא כאן ואין לו לשלם משתלם מן האחר ודוקא עד שיעור מה דהוה חייב ביה אהאי נזקא היכא דהוה עביד ליה איהו לחודיה אבל טפי לא ע"כ. ואין נראה דלא מחייב ר' נתן היכא דליכא לאשתלומי מאיך אלא היכא שפטור מדינא דכיון שהתורה פטרה אותו שעמו והוא עשה כל הנזק צריך לשלם אבל אם שותפו בר תשלומין אלא שאין לו לשלם למה יפרע הוא בשבילו וכ"כ הר"ר חזקיה.

הרמ"ה סובר שיש למזיק הראשון לשלם על המזיק השני במדה וברח או אינו יכול לשלם. לעומת זאת הטור חולק וסובר שאינו צריך לשלם.

האחרונים ביארו בכמה אופנים את המחלוקת בין הראשונים. הים של שלמה (סי' מ) ביאר שסברת הטור שאין הראשון משלם על השני, מפני שיש סיכוי בעתיד לגבות מן השני. אך אולי מעיקר הדיון יש לשלם על השני מפני שאמר רבי נתן "וכל היכא דלא אפשר לאשתלומי מהאי משתלם מהאי". ולכן אפשר להשתלם מהשני בעתיד, ולכן לא גובים מהראשון את נזקי השני.

בספר שערי יושר ביאר את שורש המחלוקת כך (שער ז פ' בא):

ופליגי בזה הפוסקים, אם משעת הנזק היו שניהם בני חיובא ואח"כ ברח או אין לו לשלם, דכיון דמתחילה לא נתחייבו כל אחד רק חצי התשלומים, דאי אפשר שיתחייבו יותר מחצי תשלומים, שוב לא יתחייב אחד בעד חבירו, ושיטת הסוברים דגם אם ברח משלם השני, הוא בגדר ערבות, כמו שכתוב בתשובות מיימוני, הובא בביאור הגר"א שם בסימן ת"י סקמ"ה, ומדמה זה לשנים שלוו יעו"ש.

כלומר, לטור משעת הנזק היו חייבים שניהם, וכל אחד חייב בנפרד, ולכן אין הראשון משלם על השני. אך הרמ"ה סובר שיש גדר ערבות מלאה, וזוהי כוונת "וכל היכא דלא אפשר לאשתלומי מהאי משתלם מהאי"! (עוד מבואר בחידושי ר' ראובן סי' יא שנחלקו בגדר השותפות, האם היא בעצם מעשה ההיזק או שותפות בחיוב התשלום.)

עולה מן האמור, ששיטת רבי נתן היא הערבות והשותפות בין כלל המזיקים, לכן עצם השותפות מחייבת את הראשון לחפות על השני. ויש לשאול, מהיכן הכוח לאחד את המזיקים יחד? (ועוד יש לעיין האם שורש הדברים קשור לעוד עניינים של רבי נתן כגון "שעבודא דרבי נתן"?)

ונראה שעומקא דדינא של רבי נתן הוא נובע מכך שיש חלק לכלל בממונ'. במחשבה הפשוטה, כל אחד עומד אל ממונו בתפיסת "שלי שלי שלך". אך האמת היא שיש חלק שיתופי ששייך אל הכלל, וכך מובא באגרות הרא"ה (אגרת פ"ט):

הנה ההכרעה בין שיתוף הקנין, המעביר קו על כח הצדק של "שלי שלי ושלך שלך", ובין הגבלת זכויות כל יחיד ויחיד, זה אחד מהדברים הקשים שבעמקי המשפט. והנה על הדבר הנאבד באמת הכריעה תורה, שאחר היאוש כבר כח השיתוף גבר בו על כח היחוד, והשיקול האלקי הוזהר בזה את כף המאזנים לצד הקומונא, שגם בה נמצא גרעין טוב, ובלא היאוש נתן מקום להכריע על ידו את יתרון השימוש לטוב ולצדק בכח הרכוש.

כלומר, ישנו חלק של שיתוף בין הקניינים, והקושי בדיני המשפט הוא להכריע בין הפרט לחלקו של השותפות. רבי נתן העמיק לסוד עומקא דדינא. ולכן לא חשש להכריע בצד השיתוף, כגון במקרה שלנו ששני המזיקים חולקים כשותפים, וכן בשיעבודא דרבי נתן. שיש צד ששיעבוד ממוני בין צד א' לצד ג' (ראובן לוה משמעון, ושמעון מלוי, יכול לוי לגבות מראובן- משום כוח השיתוף).

[נראה לענ"ד שר' שמעון שקאפ רומז לחיבור בין שיטת ר' נתן כאן לשיעבודא דרבי נתן (שם): "היינו כיון דמצינו חיובים כהאי גוונא, שלאחד שעבוד הגוף לשלם בעד חיוב של חבירו, כמו כן הכא כיון שאם היה אחד פטור מתחילה היה מתחייב השני בכולו, אלא מחמת שהיה בר חיובא אי אפשר שיתחייב מתחילה יותר מחצי תשלומים, אבל חיוב בגדר ערבות אפשר לכל אחד להתחייב מתחילת המעשה, כן נראה לענ"ד שורש מחלוקתם של הראשונים ז"ל בזה." עוד יש לעיין בחזו"א שסובר ששיעבודא דרבי נתן נובע ממצות האבדה ואכמ"ל. ועיי' מיטב הארץ עמ' 41 חלק הכלל בממונ'.]